

MAIRONIO BALADĖS

I

Talentas kūrėjui yra jo prigimties dovana. Talento kultūra yra jo pastangų padarinys. Kada talentas ir kultūra susijungia, galima laukti geriausio kūrybinio vaisiaus.

Poeto talentą Maironis pajuto, būdamas šeštoje klasėje, 1880 metais, ir pradėjo poeziją rašyti. Rašyti lenkiškai. Talentą kultyvavo ir jį kūrybai rengė tolimesnėse savo gyvenimo aplinkybėse dvejopa kryptim: gilino literatūrinių pavyzdžių ir tradicijų pažinimą, gilino savo ideologiją.

Literatūriniais pavyzdžiais pirmiausia, gimnazijoje, Maironiui buvo A. Mickevičius, J. Kraszewskis, J. Slowackis. Paskiau, Kijevo universitete istorijos-filologijos fakultete, labiausiai domėjosi literatūra, ypačiai pamėgo Puškiną, Lermontovą. Parvykęs į Kauno kunigų seminariją ir nuvykęs į Petrapilio dvasinę akademiją, savo draugo Šimaičio skatinamas, stengėsi pažinti vokiečių literatūrą. Labiausiai jam prie širdies tiko ir visam gyvenimui mieliausias liko Fr. Schilleris.

Seminarijoje formavosi Maironio ir tautinis ideologinis veidas, sekant tautinius sąjūdžius Europoje, ypačiai vakariniuose slavuose, studijuojant istorikus M. Strykowski, J.

Kraszewskį, T. Narbutą, S. Daukantą. Jų istorinės idėjos buvo Maironio pasisavintos. Ypačiai S. Daukanto. Be pastarojo nebūtų nė Maironio pirmo veikalo, rašyto dar seminarijoje *Lietuvos istorijos*, 1981. Tada susidarytos istorinės koncepcijos, persunktos gilaus sentimentu, buvo pagrindas ir jo raštams — poezijai, poemoms, ypačiai istorinėms dramoms. O pats akstinas lietuviškai rašyti buvo stipriausias turbūt seminarijos profesoriaus kun. Antano Baranausko, tada jau žinomo poeto, pavyzdys. Jam Maironis, klierikas, dedikavo ir savo pirmąją poemą, vardu *Lietuva*, 1888, kuri paliko nespausdinta.

Tokioje aplinkoje Maironis, Vaižganto žodžiu, virė: gilėjo savo patriotinėje ir krikščioniškoje ideologijoje. Toje aplinkoje augo impulsas rašyti lietuviškai. Tokioje aplinkoje kultyvavosi jo literatūrinės formos.

Lenkų, vokiečių, rusų minėti rašytojai, kuriuose kaito Maironis, gali būti laikomi romantikais dėl savo kūrybinės medžiagos ir jos pergyvenimo. Tokis ir Maironis, laimingai sujungęs talentą su literatūrine kultūra, klasikines formas su romantine ideologija. Tai labiausiai atitiko ir jo charakterį, grįstą idealistiniais nusiteikimais ir apipavidalintą racionaline valios drausme.

Maironio spontaniškiausias kūrybos laikotarpis buvo jo klierikavimo, studentavimo, profesoriavimo metai 1884—1909. Tada jo talentas prasiskleidė visais jo kūrybiniais žanrais tuo pačiu metu: pagrinde — lyrinis eilėraštis, šalimais lyrinė poema, drama, moksliniai veikalai. Kada grįžo į Kauną, kaip seminarijos rektorius 1909, lyrinis eilėraštis buvo retesnis ar rečiau prilygo jo anksčiau gaivališkai tryškusiai poezijai; stiprėjo palinkimas į objektyvųjį žanrą, didesnio masto veikalus — tęsiama poema *Mūsų vargai*, o ypačiai stiprėjo pasinešimas į dramą, diktuojamą galbūt praktinio reikalo, kuriam Maironis visada buvo jautrus — Vasario 16 iškilmei.

Tas pats istorinis procesas reiškėsi ir baladžių kūryboje. Pirmoji baladė „Roma“ jau buvo pirmame *Pavasario balsų* leidime 1895. Paskui šis žanras ilgesnį laiką nutrūko, ir tik 1909 prie *Raseinių Magdės* poemos buvo pridėta „Šatrijos kalno“ baladė. Kitos baladės viena po kitos ar šalia kitos ėmė rodytis 1919–22 m. laikotarpyje: „Čičinskas“ — 1919 *Draugijoje*, „Jūratė ir Kastytis“ — *Pavasario balsų* 1920 leidime, „Medvėgalio kalnas“ — ten pat, „Dyvytis“ — 1921 *Skaitymų* žurnale, „Užkeiktas Skapiškio varpas“ — 1922 *Skaitymuose*. Taigi, baladinė kūryba negausi, sutapusi labiausiai su nepriklausomos Lietuvos pradžia, prieš suklestint Maironio dramos žanrui.

II

Baladės žanras senas — kaip ir vakarų Europos truba-dūrų ir minezingerių poezija, kaip ir lietuvių liaudies dainos. Knyginėje literatūroje jis labiausiai atgijo su romantizmu. Kultyvavo baladę anglai, vokiečiai, rusai, lenkai. Tarp pastarųjų ir Maironio mėgstamas A. Mickevičius. Logiška, kad jos ėmėsi ir Maironis.

Laiko eigoje ir geografinėje erdvėje baladės pobūdis kaitaliojosi. Tačiau, ieškant jos būdingų elementų, akis galima nukreipti į šiuos keturis:

- 1) Baladėje yra sekamas įvykis su draminiu finalu;
- 2) baladės įvykyje dalyvauja aktyviai ir ypačiai finale stebuklingos, antgamtinės jėgos;
- 3) baladės įvykis yra žmonėse populiarius, plačiai tarp jų žinomas ir sekamas;
- 4) baladės įvykis pasakojamas eiliuota kalba, kuri iškelia jį iš kasdieninės aplinkos į idealinę, kartais šiurpiai dramatišką, kartais žaismingai elegišką.

Baladė, tas mažo masto kūrinys, taip santykiuoja su poema ar epopeja, kaip literatūrinė novelė su romanu.

„Menininkas yra laiko veidrodis. Jame pasikartoja dalimis tie tūkstančiai ir milijonai, kurių tarpe jisai gyvena. Jų dvasią ir kūną pažįsta. Jų prakaitu pats prakaituoja. Tačiau menininkas yra aukštesnis vienu atžvilgiu už visus tuos milijonus. Jo pažinimo ir kūrimo galios yra stipresnės. Jis suvokia tiesioginiu intuityviu įžvelgimu. Jam dėl to gyvenamosios epochos veidas gali būti aiškesnis nei aniem milijonams“. (347 p.)

Juozo Brazaičio laikinas asmens liudijimas, išduotas Kauno miesto savivaldybės 1944 birželio 10, kai slapstydamasis nuo nacių, buvo pakeitęs pavardę iš Ambrazevičiaus į Brazaitį ir nurodęs kitą gimimo datą. Dėmesio verta smulkmena: po nuotrauka besikubėdamas ar užsimiršęs buvo pasirašęs senu įpratimu „Ambrazevičius“, o paskui ištaisęs į „Juoz Brazaitis“.

Reisekarten ausgefüllt

13.12.1944 bis 10.1.1945
Landessernährungsamt Wien
Abt. B/2, Ausländerdienst

Litauen
Lithuanien
Lietuva
Lithuania
Lietuva
Lithuania

Forma 130 Nr.

Kauno Miesto Savivaldybė, Singerstr. 1
Vidaus Pasų Biuras

1944. mt. birnulis mėn. 10 d.

ASMENIS ŽYMĖS

Ogis vidutinis
Veidas apvalus
Akyš pilkos
Plaukai raušni
Ypat. žymės ne

Laikinas asmens liudijimas 15026 Nr.

Galloja iki 1944. mt. gruodžio mėn. 10 d.

Pavardė Brazaitis Vardas Juozas

Tėvo vardas Sionas Gimimo data 1899 m. gruodžio 12 d.
Naivampolis apskr. arba amžius 50 ir vieta Naivampolis

Tautybė lietuvis Užsiėmimas Tarnautojas

Šeimynos padėtis vedęs

Gyvenamoji vieta Kaunas, Laisvės alėja 61.

Liudijimas duotas remiantis Vidaus pasų byla

2. 1241428/41501, duotas Kauno

milicijos rėd.

REISTRAS

judėjimas

KAUNO MIESTO

Liudijimą davusio valdininko parašas

Sekretorius

Maironio baladėse minėti elementai nelygiai išplėtoti. Silpniausiai išplėtotas pirmasis — įvykis. Žiūrint įvykio — jo užuomazgos, akcijos, finalo — galima sustoti prie dviejų Maironio baladžių, kaip priešingų kraštutinių pavyzdžių. Iš vienos pusės — „Čičinsko“ baladė. Joje aiškiai ir stipriai plėtojamas įvykis — kaip Upytės bajoras Čičinskas žiemos metu buvo nutrenktas perkūno, jo rūmai nugrimzdo ežere, o jo kūnas nesidavė palaidojamas žemėje. Šito įvykio priežastis ypatingas Čičinsko charakteris, kuris atvedė Čičinską į trejopus nusikaltimus, šaukiančius dangaus keršto: mylimosios nužudymą, tėvynės išdavimą ir Dievo tarno — klebono, einančio pareigas, nušovimą. Visas tas trilypis įvykis architektoniškai yra sumaniai kondensuotas, čia pasakojamas tiesiogiai autoriaus, čia lūžta pro paties Čičinsko pergyvenimus; įvykis plėtojamas ryškiais kontrastais tarp objektyviosios tikrovės ir Čičinsko pergyvenimų, ir tais kontrastais auginama artima katastrofa.

Tai pati geriausia Maironio baladė. Geriausia iš viso tarp tų lietuviškų baladžių, kurias galima pavadinti šurpiom baladėmis.

Kitaip su įvykiu yra populiarioje „Jūratės ir Kastyčio“ baladėj. J. Tumas pastebėjo: „... susidaro visai negudri ir beveik nefantastiška fabula: išvyko — pamilo — dugnan nugrimzdo — Perkūnas užmušė“. (*Lietuvių literatūros paskaitos*, Kaunas — Marijampolė, 1924). Pastebėjo taip pat, kad kai kurios strofos, kurios apibūdina Jūratę ir Kastytį, yra „proziškos“. Visa tai tiesa. Tačiau skaitydamas šią baladę, nepasigendi stipresnės fabulos („įvykio“); nejauti taip pat, kad tie proziškumai ar pasikartojimai šokiruotų. O nešokiruoja dėl to, kad šios baladės forma yra pagrįsta kitu elementu, nei „Čičinskas“, „Čičinsko“ baladė veikė žodžio vaizdais; „Jūratė ir Kastytis“ veikia žodžio garsais. „Čičinsko“ baladėje žodžiai brėžė nesudėtingas, bet stiprias, ryškias vaizdo linijas. „Jūratėje ir Kastyty“ žodžiai svarbūs ne

ties savo reikšme ir vaizdu, kiek savo muzikiniu efektu, kuris susidaro ne iš atskirų žodžių, bet iš tų žodžių bendros ritminės muzikinės frazės.

Tai baladė, kuri savo forma gretinasi į žaismingas, savo nuotaika į romantines, sentimentalines balades.

Sustojame prie kito tipo baladžių, kurių pavyzdžiu gali būti „Šatrijos kalnas“ ar „Medvėgalio kalnas“. Tai priešybė „Čičinskui“ ar net „Jūratei ir Kastyčiui“. Šatrijos ar Medvėgalio kalnų baladėse įvykio, fabulos, iš viso nėra. Yra ragany, yra mėnesienoje pasirodančių su palaidais plaukais mergaičių ir viliojančių karžygius iš milžinkapių, yra kitokio paslaptingo elemento, bet iš tų visų elementų nesudaromas įvykis. Pasakomąjį elementą čia ištiesai pakeičia aprašomasis arba lyrinė refleksija. Vietom tas aprašymas virsta didingais Žemaičių žemės panoraminiais vaizdais, kurie tiesiasi prieš akis nuo Šatrijos kalno:

Kaip į atlaidus eina būriai,
šlama girios aplinkui dievotai;
už jų dunkso kiti pagiriai,
ir mėsų ežerų tviski plotai.
Štai tenai už Tyrulių Venta,
pasisukus kairėn nuo Kuršėnų,
nebemato Dubysos greta
ir per Kuršą banguoja ant Lėnų.
Kad vidurdienį saulė aukštai
iš pietų prasijuoks į Žemaičius,
nuo viršaus Šatrijos išmatai
nesuskaitomus kryžkelių skaičius.

Arba nuo Medvėgalio:

Kai vidurdienį pažvelgsi nuo Medvėgalio aukštai,
keturiolika bažnyčių aiškiai užmatai.
Baltininkai ir Girgždutė, net pats Dyvitis puikus
pagarboj jam lenkia galvą, per girias, miškus.

Vien tik debesis praskleidus, Šatrija aukščiausia,
pasityčiodama kartais, savo draugo klausia...

Gražu, kad Maironis kūrė Žemaičių panoramą. Bet tai jau išeina iš baladės srities. Tai artėja į tuos lyrinius ar refleksinius eilėraščius, kuriuose Maironis aprašo pilių griūvėsius, milžinkapius, ežerus, upes. Dingsta riba tarp „Šatrijos“ ar „Medvėgalio kalno“ baladės ir tokių eilėraščių, kaip „Milžinų kapai“, ar „Nuo Punios kalno“.

Jei „Čičinskas“ ir „Šatrijos kalnas“ buvo apžvelgti, kaip du kraštutiniai pavyzdžiai, tai viduryje tarp jų tektų įrikiuoti „Užkeiktą Skapiškio varpą“ ir „Dvytį“. Pirmasis turi įvykį, nors ir nestiprų — kaip varpas, keliamas per ežerą, nuskendo, ir tik šv. Lauryno dieną žmonės nugirsta iš ežero varpo garsus. Moralinis įprasminimas, puikybės nubaudimas, idėjinis atžvilgiu artina baladę prie „Romos“ baladės; muzikine fraze, kurioje girdėti varpų garsai, ją artina prie „Jūratės ir Kastyčio“. Priešingai, „Dvytis“ baladė, kuri kalba „apie įvykius“ — apie ežere nuskendusius rūmus — tačiau kaip tai įvyko, kodėl — nei įvykio eigos, nei priežasties neparodo. Net ir aprašomas panoraminis vaizdas, kuriuo galima buvo grožėtis „Šatrijos kalno“ baladėje, čia nebetenka spontaniškumo ir susentimentalėja:

Susimąstęs žiūri mėnuo iš ramių dangaus skliautų,
laibas supas mūs laivelis, tarp siūbuojančių meldų.

Grįžtamuoju žvilgsniu vertinant Maironio baladinius kūrinius, kaip autoriaus pergyvenimų objektyvią išraišką, išvada pasilieka tradicinė: lietuviškos baladės viršūnėje Maironis pasilieka su tais dviem baladinės formos kūriniais — „Čičinsku“ ir „Jūrate ir Kastyčiu“. Kitos baladės, nors jos mažiau dėmesio susilaukia kaip kūriniai, gali būti įdomios, kaip medžiaga subjektyviam autoriaus veidui pažinti.

III

Maironio baladės buvo jo subjektyvi vidinė reakcija į dienos visuomeninius įvykius, pagavusius jo dėmesį. Taikli buvo J. Dobilo pastaba, kad Maironis buvo „veikėjas“ ir savo poezija. Jis veikė, siekė daryti įtakos dabarties žmonėms. Ar jis vaizduoja praeities pabiras ar savo laikų geografines vietas ir su jom susijusius žmonių pasakojimus, jo mintys grįžta ir grįžta į dabartį, kurią turėtų veikti ana tolimoji praeitis.

Rodos, tokis tolimas ir nelietuviškas objektas yra pirmoje Maironio baladėje, vardu „Roma“ — kaip popiežius Leonas sulaukė Atilos hunus nuo Romos išgriovimo. Tačiau autorius baigminėje refleksijoje grįžta į savo laikus ir juose randa Atilos darbų tęsėjus:

Italijos sūnūs, teisybę pamynę, štai laužias į Petro duris.

Šiuose žodžiuose skaitytojas negali nepajusti aliuizijos į Italijos valstybės agresiją prieš popiežiaus valstybę. Dar daugiau: nuo konkretaus Atilos — Leono įvykio autorius pakyla į visuotinę refleksiją:

Nebaltuoja marmurai, gūną pažinę!

Jų žuvo garbė paskutinė.

Vien kryžius tespindi aukštai.

Išnyko ir gūnai. Taip rykštę ir plieną

Teisybė nuplakusi laužo kas dieną!

Tik Leonų auga darbai.

Toje refleksijoje Atila ir Leonas virsta simboliais nuolat vykstančio susitikimo ir susidūrimo tarp krikščionybės ir antikrikščionybės. Neatsitiktinai bus Maironis paėmęs šią legendą su Leono vardu. Kaip tik jo laikų popiežius Leonas XIII buvo pagavęs dėmesį, kaip nauja krikščionybės arba, kaip Maironis sakė, kryžiaus šviesa. Leonas XIII atidarė

Vatikano archyvus tyrinėjimams su mintimis, kad mokslas ir religija tegali vienas kitą stiprinti, o ne vienas kitam prieštarauti; Leonas XIII į socialinio klausimo aštrumus atsiliėpė savo garsiąja enciklika *Rerum Novarum*, 1891. Tai įkvėpė ir Maironį prašnekti apie augančius Leonų darbus. Prašnekti ne tik baladėje. Socialinis klausimas vaizduojamas ir sprendžiamas librete *Kame išganymas?*, 1895. Klausimas darėsi dabarties klausimu ir Lietuvoje — su naujosios šviesuomenės atsiradimu prasidėjo jos pasaulėžiūrinė diferenciacija, ir Maironis „veikėjas“ atsiliėpė į ją poetine forma.

„Romos“ baladė buvo vienintelė, kurioje Maironis iškilo iš Lietuvos. Visos kitos baladės kalba apie Lietuvos žemę, jos įvykius. Kalba apie tai, ką autorius matė savo akim, keliaudamas po Lietuvą, girdėdamas liaudies pasakojimus. Liaudis savo dėmesį nukreipia labiau į geografines vietas — kalnus, ežerus, akmenis, kurie išsiskiria kuo ypatingu iš aplinkos. Mažiau savo atmintyje liaudis palaiko istorinius asmenis ir įvykius. Ir Maironis teatkreipė baladėse dėmesį į tą vieną istorinį asmenį — Čičinską, Upytės bajorą. Simas Sužiedėlis pagrindinėje studijoje (*Darbininkas*, 1962 Nr. 64—78) nurodė Maironio Čičinsko istorinį prototipą — Vladislovą Sicinską, kaip jis, pavartodamas 1652 seime veto, sukliudė jo nutarimus; kaip ilgainiui lenkų istorinėje literatūroje Sicinskas buvo paverstas Lenkijos—Lietuvos valstybę naikinančio liberum veto simboliu; kaip liaudies fantazija tame pat asmenyje įkūnijo ką kita: aukščiausius moralinius nusikaltimus, kurių negali pakelti dangus ir baudžia jau čia pat žemėje. Kaip ant Vaižganto Juodžiaus kelmo žmonės krovė, metė viską, kas jiems buvo nereikalinga, taip pat ant Čičinsko kabino viską, ką tik žmonės savo tarpe turi pikčiausio, nedoriausio, nors, kaip S. Sužiedėlis tvirtina, anas Sicinskas nebuvo tokis juodas bajoras, kaip ir kiti bajorai, o tik geresnis įrankis didikų rankose jų intrigom vykdyti.

Pasinaudodamas žmonių pasakojimais, lenkiška lite-

ratūra, Maironis Čičinską padaro taip pat juodą, dangaus nepakenčiamą. Tačiau pro visus Čičinsko nusikaltimus Maironis labiausiai mato jame tėvynės išdavimą, pasidavimą priešui už pinigus ar už garbę, ar dėl savo pikto charakterio. Tėvynės išdavimas yra toks baisus, kad jis veda jau ir į kitus nusikaltimus. Savo nusikaltimu Maironio Čičinskas yra paralelė Raseinių Magdei, ar tikriaus — raseinių magdėm. Čičinskas — tik aukštesnis Raseinių Magdės nusikaltimo laipsnis. Raseinių Magdė — nutautėlė, nuėjusi pas kitus, pasidavėlė. Čičinskas — jau kitų pardavikas, tėvynės pardavikas.

S. Sužiedėlis taikliai atkreipė dėmesį, kad Čičinskas buvo parašytas ne Maironio kūrybos pradžioje, nors apie Čičinską jau bus skaitęs ir Mickevičiaus raštuose; Maironis parašė Čičinską Lietuvos kūrimosi pradžioje, kada dalis bajorų, dvarininkų atsidūrė vėl prieš pagundą iš naujo paroduoti tėvynę. Maironio Čičinskas buvo jo išvidinis poetinis pasipriešinimas.

Kokis tolimas „priešistorinis“ Jūratės ir Kastyčio fantastinis jvykis. Tačiau Maironis ir jį sieja su dabartimi. Praeities įtakos nenyksta; jos klojasi ateinančiom kartom ir formuoja jų dvasią. Anuos legendinius laikus jungia su dabartimi ne tik bangų išplaujami gintarėliai. Ir anos mylinčios, kenčiančios Jūratės elementas liko paveldėtas visiem laikam lietuvės mergaitės pergyvenimuose:

Dabar lietuvė pamariais,
Suvarsčius gintarų siūlelį,
Sau mėgsta baltą kaklą jais
Gražiai papuošti prieš bernelį,
Bet kai meilužę uždainuos,
Ji skamba tonuose liūdnuos.
O kai myli,
Norint tyli,
(Jos sapnai tylėt įpratę),

Tai ta meilė jos krūtinėj
Neša jėgoj begalinėj
Kartais audrą, kaip Jūratė.

Kito pobūdžio ryšys tarp dabarties ir praeities, trūkstantis, nykstantis ryšys, jaučiamas „Šatrijos“ ir „Medvėgalio“ baladėse. Jose su šiluma mini Maironis tuos senuosius laikus, kuriuose žmonės jautė paslaptinę gyvybę ežeruose, kalnuose. Jose su apgailestavimu mini, kad tie senieji nyksta ir visus atsiminimus nešasi į kapus. Ir tokiu būdu trūksta ryšys tarp dabarties ir praeities. Gyvos, turtingos praeities atstovas ir baladėse yra senelis, kuris kartoja Maironio poezijoje; kurį Maironis pasirinko ir savo antkapio įrašui: „Kaip man gaila to balto senelio...“ Senelis — praeities generacijų ir jų sukurtų vertybių simbolis. Senelio nykimas — lyg dabarties nutrūkimas nuo praeities. Ir to Maironiui gaila... Atrodytų, lyg Maironis būtų nebe tas, kuris buvo skelbęs „užtrauksime naują giesmę, broliai... naujas mąstysime dūmas“. Klaidingai būtų Maironis suprastas, jei aiškintum, kad jis skelbė ateitį — „aušrą naujos gadynės“ be ryšio su praeitimi. Ateitis remiasi dabarties generacijos pastangom kurti naujus žygius, kurie atsiremia į praeitį ir ją pratęsia. Dabarties didvyriai, kurie nutrūksta nuo praeities tradicijų, prieš akis turi grėsmingą ateitį — virsti raseinių magdėm, virsti čičinskais.

Tokis Maironis yra baladėse. Mažose kūrybos nuotrupose Maironio veidas tas pats, kaip ir visame jo kūrybos veidrodyje.